

עירו ממיחם בשבת

הרב עמיאל נאומבורג

א.

קיי"ל "כל שבא בחמין מלפני השבת שורין אותו בחמין בשבת"¹, כלומר – מה שנתבשל לפני השבת אין בו איסור בישול בשבת, ומותר לתיתו במים רותחים הנמצאים בכלי ראשון. [הגמרא דיברה על כלי ראשון שאינו על האש, שאם יהיה הכלי על האש – אסור לתת בו אף דבר מבושל, משום איסור נתינה לכתחילה המבואר במשנה ריש כירה ובפוסקים סי' רנ"ג² וסי' שי"ח³]. דעת רבים מהראשונים⁴ שדבר שנתבשל כבר כמאכל בן דרוסאי, שאפשר לאכלו בדוחק, ואם היה עושה כך בשבת היה מתחייב חטאת – אחרי שנתבשל כך אין בו יותר איסור בישול, שהרי דינו כמבושל. ורבים אחרים⁵ סוברים שאף דבר שנתבשל כמאב"ד, כל עוד לא נתבשל כל צרכו, שיהיה ראוי לכל אדם – יש בו איסור בישול. כלומר, שאף דבר שדינו כמבושל יש בו איסור בישול כל זמן שלא נתבשל לגמרי. מחלוקת זו היא בבישול כזה שמוסיף ריכוך לתבשיל ועושה אותו איכותית יותר מבושל.

מחלוקת ראשונים נוספת היא בדברים נוזליים שנתבשלו (לכל מ"ד כדאית ליה), האם חימום מחדש מהווה איסור בישול. יש אומרים⁶ שבדברים לחים, גם מבושלים, ואפילו מבושלים כל צורכם – חימום גם הוא בישול, ויש אומרים⁷ שחימום נוזל מבושל אינו בישול. כלומר, נחלקו האם יש בישול מסוג חדש שאינו מוסיף "איכות" בתבשיל אלא חום בלבד.

ב.

כתב רבנו יונה⁸: "מכשלה גדולה תחת יד קצת העם שטומנין קומקום של מים חמין ליתן לתוך הקדירה בשבת כשהתבשיל מצטמק, ופעמים שהא' אין היד סולדת בו, והאחד סולדת בו ומתבשל זה בזה, ונמצאו מבשלים בשבת. ואפילו אם שניהם היד סולדת בהם איכא למ"ד בירוש' עירו אינו ככלי ראשון. וכשמערין המים לאלתר שיצאו מן הכלי אע"פ שהן רותחין פסק כח רתיחתן מלבשל כדין כלי שני שאינו מבשל, ומתבשלין בתוך כלי ראשון, ומים מבושלין אם פסקה רתיחתן יש בהם משום בישול".

אסר רבנו יונה לערות מים מכלי שבושלו בו לתוך כלי שיש בו תבשיל המבושל כל צרכו, משני טעמים. לפי הטעם הראשון, חשש רבנו יונה שמא המים לא יהיו בחום שהיד סולדת בו, ויחוממו לחום כזה לאחר שיגיעו לתבשיל. ואם כך, הרי סבירא ליה לרבנו יונה, שגם מים שבושלו – ובמים

¹ שבת דף ל"ט. ושי"נ.

² עי' רמ"א סעי' ה' וביאור הגר"א ד"ה "וה"ה שאסור".

³ עי' שו"ע סעי' ז' ח' ומגן אברהם שם ס"ק כ"ד וביאור הגר"א ד"ה "י"מ כו' וי"מ".

⁴ עי' רא"ש פרק ג' סי' י"א וקיצור פסקי הרא"ש שם, ועוד.

⁵ עי' תוס' דף ל"ט. ד"ה "כל שבא בחמין", ורמב"ם פרק ט' מהל' שבת הלכה ג', ושו"ע סי' שי"ח סעי' ד' ועוד.

⁶ עי' רא"ש שם ושו"ע שם.

⁷ עי' רמ"א סי' שי"ח סעי' ט"ו.

⁸ עליות דרבנו יונה בבא בתרא דף י"ט. (הובאו דבריו בר"ן ריש פרק רביעי, דף כ"ב. מדפי הרי"ף ד"ה "והרב ר' יונה").

חימום הוא בישולם⁹ – אם נתקרו והגיעו לחום שאין היד סולדת בו, הרי החזרתם לחום שהיד סולדת בו מהווה בהם בישול. ואולי חשש שהמים יהיו חמים, אך התבשיל לא תהיה היד סולדת בו, והמים יחממו אותו (או לפחות את הנוזלים שבו) לחום שהיסי"ב, והעירו מהווה בישול. בין כך ובין כך, נמצא שדעת רבנו יונה היא שיש בישול אחר בישול בלח שנצטנן וכדעת הראשונים הנ"ל. וכן נמצא שהחום הקובע לעניין זה הוא יד סולדת בו, שפחות מכך דינו כקר וחימומו מהווה בישול מחדש.

ג.

טעמו השני של רבנו יונה מהווה חידוש גדול, שכתב שהמים ביציאתם מהכלי הראשון – למרות שהיד סולדת בהם, כלומר שמבחינת החום הם מבושלים – היות ואין בהם כח לבשל דברים אחרים [שהרי יש דעה, ואולי אף דעת ההלכה כך, שעירו כלי ראשון אינו מבשל יותר¹⁰], אם כן מים אלו איבדו את כוחם לבשל אחרים, וכשחזרו אל התבשיל – חזר דינם להיות ככלי ראשון המבשל אחרים, ואם כן חזר כוחם לבשל אחרים, וזהו בישולם. ותלה זאת רבנו יונה בכך ש"מים מבושלין אם פסקה רתיחתן יש בהם משום בישול"⁸. ההבנה הרהוטה בדברי רבנו יונה היא שמים שיצאו מכלי ראשון הרי אבדו כוחם לחמם אחרים ודינם כקרים, ובמים קרים יש בישול אחר בישול, ולכן אם יחזרו לכלי ראשון – יהיה דינם כחמים, וזהו בישולם. ונראה שזוהי ההבנה בדברי הפמ"ג שהובאו בביאור הלכה¹¹. וכבר כתבו האחרונים¹² שמקור דברי הפמ"ג הנ"ל הוא רבנו יונה, אף שלא הזכיר זאת.

אך יש להקשות על הבנה זו, הן מגמרא והן מסברה :

א' – אין מובן כל כך מדוע נאמר שאיבוד כח הנוזל מלבשל אחרים "דינו" כצונן עד שנאמר בו שיש בא"ב אם יחזור לכלי ראשון, ואיה השכל שיגזור כך מסברה? מה שמצאנו שחימום נוזל מבושל מהווה בישול מחדש – זהו כי חימום הוא סוג אחר של בישול (בנוזלים), ומנין לומר כן גם במים שלא איבדו את חומם אלא את כוחם לבשל אחרים בכך שעזבו את חיבורם לכלי העומד על האש (או שעמד עליה)? מדוע לומר שאם חימום הוא סוג נוסף של בישול גם הוספת יכולת בישול היא כזו?

ב' – מבואר בגמרא¹³, שיש ספק האם מותר להחזיר תבשיל שהורק ממיחם למיחם. ומבואר כי כל הבעיה היא האם החזרת המיחם השני לאש (גרופה וקטומה) דינה כחזרה המותרת או שמא זוהי נתינה לכתחילה ואסורה (ונחלקו האחרונים בפשיטות בעיה זו, ויש שכתבו¹⁴ שדעת השו"ע להקל בה), אולם לשני הצדדים משמע שאין בנתינת המיחם השני בעיה של בישול. ויש להקשות, שהרי לרבנו יונה בטעמו השני כל העברת נוזל לכלי שני מפסיקה את יכולתו לבשל ודינו כקר, והחזרת נוזל קר לאש אסורה משום שבנוזל קר יש בא"ב. כן הקשה החזון איש¹⁵ ועוד אחרונים¹⁶. ודוחק

⁹ רמב"ם פרק ט' מהל' שבת הלכה ד'.

¹⁰ עיי' תוס' דף מ"ב : ד"ה "אבל נותן הוא", ושו"ע יו"ד סי' ק"ה סעי' ג' ושאר מקומות.

¹¹ סי' שיי"ח סעי' ד' ד"ה "אם נצטנן".

¹² חזו"א סי' ל"ז ס"ק י"ג.

¹³ דף ל"ח :

¹⁴ עיי' מג"א סי' רנ"ג ס"ק כ'.

¹⁵ סי' ל"ז ס"ק י"ג.

גדול הוא לומר שמדובר בגמרא בהעברת תבשיל יבש, שהרי מיחם תפקידו לחמם נוזלים, וכן כתב החזו"א שם ונשאר בצ"ע.

ד.

ונראה שיש לבאר את דברי רבנו יונה בטעמו השני במהלך אחר. כאמור בראש דברינו, נחלקו הראשונים האם תבשיל שהגיע למאב"ד יש בהמשך בישולו למבושל כל צורכו משום בישול, כלומר האם הוספת איכות בישולית לתבשיל שיש לה משמעות לאכילתו (והמשך הבישול מעבר למבושל כל צורכו, על אף שהתבשיל מצטמק ויפה לו, שמא אין לה משמעות חשובה דיה) אסורה בתבשיל שהתבשל כבר במקצת, ואם כן, לראשונים המחמירים – יש בישול מדבר חי למאב"ד, וממאב"ד יש בישול נוסף עד שיגיע למבושל כ"צ. ויש לעיין האם גם במים יש דרגות כאלו, שמא נאמר שהמחמם מים עד שהיד סולדת בהם חייב, והמרתיה מים שהיד סולדת בהם זהו בישול כ"צ. ונראה שכך הבין בספר שביתת השבת¹⁷, אולם הגרמ"פ בשו"ת אג"מ¹⁸ ס"ל שאין בישול יותר לאחר שהגיעו המים לחום שיד סולדת בו.

ונראה לומר, שרבונו יונה יש כאן דין אחר, והוא שאע"פ שאם מים הגיעו לחום שסי"ב הם מבושלים, עם זאת יכולת המים לבשל אחרים נותנת במים איכות אחרת (ודוק: לא החום, שהוא מהווה סוג אחר של בישול), וכשם שבכל תבשיל יש מבושל כמאב"ד ומבושל כ"צ – וזה לפי ריכוך התבשיל – כך במים איכות הבישול הגמורה בהם היא ביכולתם לבשל אחרים, וזה מהווה בישול כל צורכו, ואם כן הבאתם ממצב של מאב"ד, כלומר חום שהיד סולדת בו, למצב מבושל כל צורכו, כלומר שיכולים לבשל אחרים – מהווה בישול.

אולם לו היינו סוברים שבמשקים אחרים שהוחמו ונתבשלו ולאחר מכן נתקררו חימומם השני לא יהיה בגדר בישול – שאין בישול אחר בישול, כלומר שאין דין בישול אף אם איבד המבושל חלק מתכונת בישולו, ובמקרה זה את חומו, שאף הוא מהווה סוג של בישול – אם היינו אומרים כן, אזי גם במים שנתבשלו ורתחו בכלי ראשון ויכולים הם לבשל אחרים כשעזבו את הכלי ואיבדו את כוחם לבשל אחרים לא נאמר שהחזרתם למצב הקודם מהווה בישול, שהרי אין בישול אחרי בישול. אך רבנו יונה סובר, שגם נוזלים שאיבדו את חומם – אע"פ שמבושלים הם מצד האיכות כל צורכם – חימומם מחדש בישול הוא, ויש בהוספת חום לדבר מבושל כ"צ מצד האיכות משום בישול (כמבואר בטעמו הראשון של רבנו יונה). ואם כן סובר הוא שגם במים חמים שהיד סולדת בהם, שמצד חומם נשאר מבושלים אך מצד האיכות איבדו את יכולתם לבשל – החזרת יכולת הבישול למים היא תוספת איכות, וכשם שתוספת חום בנוזל שנתקרר מהווה בישול אף בדבר שהיה מבושל גם קודם, כך תוספת איכות במים שאיבדו את יכולתם לבשל מהווה בישול אף בדבר שהיה מבושל קודם.

ונראה לומר, שדין זה – שיכולת הנוזל לבשל היא איכות נוספת על חום שסי"ב כדי להגדירו כמבושל כ"צ – היא במים בלבד, שאין בישולם באיכות אלא בחום בלבד. אולם בנוזלים אחרים, שהבישול בהם הוא תוספת הטעם והריכוך כמרק, קפה וכדו', בהם קליטת הטעם במים היא הבישול כ"צ, ואף אם יעזוב המרק את הכלי הראשון ולא יוכל לבשל יותר דברים אחרים הרי הוא

¹⁶ קובץ תשובות להגרי"ש אלישיב שליט"א, חלק ג' סי' מ', ועוד.

¹⁷ מלאכת מבשל סע' ח', באר רחובות אות י"ד, בשם חידושי הר"ן.

¹⁸ או"ח חלק ד' סי' ע"ד, בישול, אות א'.

עצמו מבושל כ"צ מצד האיכות, ואין איסור להחזירו לכלי ראשון שעל גבי האש, וא"כ כל דברי רבנו יונה יהיו במים בלבד (ואולי במשקים כאלו שאין שינוי בטעמים בעקבות הבישול אלא בחומם בלבד). ואכן, דברי רבנו יונה הם "וכשמערין המים לאלתר... ומים מבושלין...". ואע"פ שאפשר שדיבר בהווה, שהרגילות היא להוסיף לחמין מים ולא משקים אחרים, אפשר גם לומר כדברינו, שדקדק להעמיד דבריו דווקא במים.

ה.

ואם כל דברינו נכונים, כבר אפשר להעמיד הגמרא¹⁹ לגבי פינה ממיחם למיחם, שהקשינו לעיל שלדעת רבנו יונה הבעיה בהעברה ממיחם למיחם צריכה להיות בהלכות בישול ומדאורייתא ולא שאלה בהלכות חזרה ומדרבנן. לאור הבנתנו אפשר להעמיד שמדובר בתבשיל שיש בו נוזלים אך לא מים, ולדברינו תבשיל שיש בו נוזלים מבושלים כ"צ, אע"פ שנוזלים אלו יאבדו את כוחם לבשל כאשר יורקו למיחם אחר – למרות זאת עדיין מבושלים הם כ"צ מצד איכות התבשיל, ולכן אין כאן שאלה בהלכות בישול. ורבנו יונה, שטען שאסור מצד הלכות בישול לערות ממיחם לסיר החמין, דיבר על מים, שבהם הכח לבשל אחרים הוא המגדיר את הבישול, וכשיאבד – יהיה במים דין בא"ב וכנ"ל.

ו.

מין השו"ע²⁰ הביא את דברי רבנו יונה להלכה, שאין לערות מקומקום מוטמן לחמין שמצטמקים. ונחלקו גדולי דורנו מה עיקר טעמו. הגר"ש משאש זצ"ל כתב²¹, שעיקר טעמו של מין השו"ע הוא הטעם הראשון של רבנו יונה. והוכיח מלשון מין בבית יוסף במספר מקומות, שדבר שיש בו רוטב או מרק יש בו משום בישול אם אין היס"ב. ומשמעות הדבר, שאם היס"ב אין בו משום בישול כלל, בעוד שלטעם השני של רבנו יונה יש בו משום בישול אם אינו בכלי ראשון, עכת"ד הגר"ש משאש זצ"ל.

ועל פי דברינו דלעיל יש לומר שצדק בדיוקו, אך כל זה ברוטב או במרק, ואין ראיה מהב"י שהוא הדין גם במים, ויש לומר שיודה לרבנו יונה שבמים – גם חמים שהיס"ב – אם הורקו מכלי ראשון, החזרתם לכלי ראשון זהו בישולם.

ודעת הראשלי"צ הגר"ע יוסף שליט"א²², שמרן פסק על פי הטעם השני של רבנו יונה, ועל כן אסור לערות גם ממיחם העומד על גבי האש על סיר החמין המצטמקים. ולדברינו דלעיל יש להעמיד את דבריו דווקא במים, ואם יעמוד סיר מרק על האש וירצו לערות ממנו אל סיר החמין – יהיה הדבר מותר.

שוב מצאתי באגלי טל²³ שהעמיד את דברי רבנו יונה במים בלבד, וברוך ה' שכיוונתי לדבריו, אולם הוא הגיע לכך מסיבות אחרות ואנו הטעמנו את הדבר בסברה.

¹⁹ דף ל"ח :

²⁰ סי' רנ"ג סעי' ד'.

²¹ שמש ומגן א', חאו"ח ריש סי' ח'.

²² יחווה דעת חלק ד', סי' כ"ב.

²³ מלאכת האופה סי' ח', ס"ק י"א אות ו'.